

УДК 340.141

**СІЛЬСЬКІ СУДИ ТА СУДОЧИНСТВО
ЗА УКРАЇНСЬКИМ І ВОЛОСЬКИМ ПРАВОМ:
ІСТОРИКО-ПРАВОВЕ ПОРІВНЯННЯ (XIV–XVIII ст.)**

Р. Шандра, М. Бедрій

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, 79000 Львів, Україна
e-mail: shandrroman@gmail.com
e-mail: bmarjan@bigmir.net*

У статті зроблено порівняльний аналіз копних та зборових судів. Досліджено та виділено їхні спільні та відмінні риси; проаналізовано їхній склад, порядок діяльності, компетенцію. Охарактеризовано способи апеляційного оскарження судових рішень.

Ключові слова: звичаєве право, українське право, волоське право, копний суд, зборовий суд, судочинство, громада.

В історії українського судочинства залишається багато цікавих та малодосліджених проблем. Особливий науковий інтерес становить дослідження подібних правових інститутів з метою детального аналізу їх спільних рис та відмінностей. Такими спорідненими правовими інститутами в історії українського судочинства були копні суди українського права та зборові суди волоського права, які існували й діяли на різних українських землях у той самий період. Метою цієї статті є історико-правове порівняння цих судів, виокремлення спільних рис та відмінностей, а також з'ясування їхньої правової природи.

Окремі наукові проблеми щодо організації та діяльності зазначених судів раніше вже розглядали українські та зарубіжні вчені, зокрема Ю. Гошко, М. Грушевським, П. Домбковський, В. Інкін, Р. Лашенко, І. Линниченко, М. Тиводар, І. Черкаський, М. Чубатий, Г. Явор, А. Яковлів та ін. Однак на даний час відсутнє комплексне історико-правове порівняння цих інститутів.

Найчисленнішими судовими органами Київської Русі були вервні суди, тобто суди сільських громад. Компетенція таких судів була досить широкою. Вони розглядали різні цивільні спори, що виникали між селянами (щодо захисту власності, недоторканності земельних меж тощо), приймали рішення по усіх категоріях справ стосовно членів громади та розслідували злочини, що були вчинені на її території, виносили вироки. Вєрвний суд складався з «судових мужів» – найавторитетніших представників територіальної громади. Його очолював виборний голова (староста). У «Руській правді» вєрвний суд називався «ізвод 12 мужів». За «Руською Правдою», на громаду також покладався обов'язок дотримання її процесуальних норм. Їй слід було дотримуватися вказівок про те, що вважати караним і який штраф призначати [1, с. 36].

У зв'язку із розпадом вєрвів суди сільських громад на українських землях набули нових форм функціонування. Найпоширенішими правонаступниками вєрвних судів з XIV ст. стали копні суди, які відрізнялися від них принципами формування, взаємодії з органами держави, особливостями провадження тощо. Крім того, право, яким керувались вєрвні суди в своїй діяльності (так зване вєрвне або вічове право) також продовжило свою еволюцію відповідно до нових суспільних умов. Цей історичний тип

українського звичаєвого права можна назвати копним правом, адже він регулював діяльність копних судів, які, своєю чергою, за допомогою судової практики вносили корективи в його звичаєво-правові норми.

Протягом XIV ст. у багатьох західноукраїнських гірських селах набуло поширення так зване «волооське право». Носіями цього права були полетнічні групи кочовиків-пастухів – румунів, слов'ян, угорців та інших народностей [2, с. 102], які у середньовічних джерелах отримали назву «волохів». Волооське право передбачало наявність незалежного самоврядування, судочинства, пільгове оподаткування продуктами тваринництва, а також звільнення від феодалних повинностей (панщини та інших відробітків). Це сприяло значному поширенню волооського права.

Найпривілейованіше правове становище села волооського права мали в Польському королівстві, тому в деяких округах Українських Карпат вони за кількістю значно переважали порівняно з селами українського і магдебурзького права. Кількість сіл волооського права починає різко збільшуватися у XV ст. та особливо XVI ст. [3, с. 375]. Так, у Сяноцькій землі станом на 1650 р. нараховувалося 158 поселень заснованих на волооському праві. У Самбірській волості, яка у XIV ст. входила до складу Перемишльської землі, у цей період нараховувалось близько 152 таких поселень [4, с. 262].

Оскільки волооське право передбачало своєрідну організацію судочинства, яке селяни могли здійснювати на власний розсуд, то в багатьох українських селах на зміну вервним судам прийшли не копні суди, а зборові суди волооського права.

Процес впровадження в Галичині польського права, який тривав у 1430–1435 рр., був спрямований на поширення його юридичної дії на галицьких магнатів і шляхту. Натомість села Галичини продовжували функціонувати відповідно до своїх правових режимів: польського, руського, німецького, волооського [5, с. 28]. Як наслідок, у Галичині в складі Польського королівства склався плюралізм сільського судочинства, адже кожен із перелічених режимів передбачав не лише певні особливості правового регулювання суспільних відносин, але й притаманні йому органи судочинства. Так, у селах українського права ними були копні суди, польського права – гайонні суди, німецького права – суди лавників, а волооського права – зборові суди, суди крайників тощо. Найближчими за формами діяльності були суди в селах українського та волооського права. Їхня подібність інколи спонукала окремих науковців [6] навіть ототожнювати ці органи. Тому є потреба порівняти їх шляхом використання порівняльно-правового методу.

Передусім, варто звернути увагу на *спільні риси в організації судів і здійсненні судочинства за українським і волооським правом*:

Організація сільського судочинства за українським і волооським правом мала чимало спільних рис. Передусім, це виявлялось у тому, що сільські суди в селах українського й волооського права були громадськими, колективними, а їх судді – непрофесійними, однак авторитетними людьми у громаді.

Судовий процес у селах українського та волооського права був відкритим. Окрім копних суддів, на «велику копу» запрошували по одному-двох чоловіків з трьох сіл сусіднього копного округу. Вони мали назву в копному судочинстві «люди сторонні». У них не було права голосу, проте ці суб'єкти процесу сліdkували за ходом судового розгляду, забезпечуючи його об'єктивність. На засіданні копного суду мали право бути присутніми поміщики та державні чиновники, але також без права голосу. Решту копного зібрання становило селянство (громада) [7, с. 24]. Так, у

1615 р. Павло Кодильський звітував у Теробовлянському гродському суді, що по дорозі із Хмільника бачив «на добровільній дорозі людей розмаїтих... на купу зібраних» [8, арк. 121 зв.].

У зборових судах також приймали участь незацікавлені особи з сіл, що належали до сусіднього округу [9, арк. 39], а в документах XVII–XVIII ст. згадуються також представники державної влади (підстароста, підскарбій тощо) [10, арк. 131]. Ці особи повинні були виконувати дорадчу функцію.

Як свідчать архівні джерела, посадовці не часто дотримувались цього звичаю. Так, згідно зі скаргою кнезів «усієї волості Самбірської та Озиминської» від 1592 р. на дії старости Ю. Мнішка, скерованої до референдарського суду повідомлялось, що такі урядники, засідаючи у складі зборового суду, занадто суворо здійснюють судочинство щодо кнезів та простих селян. У відповідь на це королівські комісари (референдарі) вказували, що кнези повинні засідати у зборовому суді на рівних засадах з офіційними «урядовцями» по шість осіб та «карати винних у відповідності із спільним рішенням» [11, арк. 146]. Так, феодална Річ Посполита поступово почала обмежувати компетенцію зборових судів.

Неявка на засідання суду осіб, які були зобов'язані взяти участь у ньому, за українським звичаєм, як і за волоським правом, була караною. Зокрема, якщо на засідання зборового суду не з'являвся відповідач, то це могло спричинити задоволення судом майнових претензій позивача. Передбачалися також штрафні санкції. Вони накладалися на кожну особу, яка не з'явилась на суд. У XVII ст. розмір штрафу з однієї особи становив 1 грн., за передчасне залишення суду – 2 грн., за залишення суду родиною або усіма мешканцями села – від 10 до 50 грн. Якщо на суд не з'явилася посадова особа села, то вона зобов'язувалася сплатити 5 грн. штрафу. І лише у XVIII ст. селяни отримали право приходити на зборовий суд лише у тому випадку, якщо там розглядалась їхня справа [12, с. 308].

Участь у зборових судах як і в копних була обов'язком, а не правом селянина. Тому у цьому випадку могла застосовуватися звичаєва норма, яка дозволяла підозрювати у вчиненні злочину тих, хто без поважних причин не з'явився на суд [13, с. 180]. Так, 20 квітня 1608 р. у Пузівському лісі Володимирського повіту відбулось засідання копного суду у справі про викрадення меду та спалення сосни. Підозра впала на шляхтичів Василю Вербську, Семена Русальського, Мартина Андрузького та Павла Дахновича, а також жителів сіл Вербне та Вохновичі, оскільки вони не взяли участь у засіданні копного суду. Тому копний суд прийняв рішення, яким визнав цих суб'єктів винними у вчиненні злочину, а також зобов'язав їх відшкодувати збитки потерпілій Аврамі Пузовській [14, с. 286].

Спільною рисою зборових і копних судів був їхній примирний характер, адже основним завданням такого суду було примирити сторони та забезпечити правопорядок у межах сільського округу. Спроби примирення сторін часто забезпечувались таким засобом як заклад, який встановлювався під час укладення мирової угоди [15, арк. 8]. Розмір закладу міг бути різним, залежно від особливостей справи. трапляються суми в 10 та 60 грн., а також, значно більші суми (1000 грн. і більше). При визначенні розміру закладу суд брав до уваги складність виниклого між сторонами конфлікту, їхнє суспільне становище тощо. З метою недопущення сутичок між сторонами та недопущення подальшої ворожнечі між ними, суд своїм рішенням зобов'язував їх дотримуватись миру (*pokoju*). Порушенням миру (*zgwalczenie pokoju*) вважались навіть словесні образи [16, с. 6–7].

Згідно з українським і волоським правом функціонував правовий інститут колективної відповідальності села, яке відмовилось сприяти судочинству чи не

могло знайти злочинця. Відмова об'єднання територіальних громад копного округу у видачі злочинця копному суду іншого округу допускалась у копному судочинстві та мала давнє походження. Йдеться про староукраїнський правовий інститут кругової поруки, що в епоху Київської Русі та Галицько-Волинської держави тягнув за собою колективну відповідальність верви у формі «дикой віри». У практиці сільських судів українського та волоського права у XIV–XVIII ст. суть цього правового інституту збереглась, проте з деякими відмінностями. Замість вервей, яких уже не існувало, колективну юридичну відповідальність несли жителі копного округу, країни чи певного села.

Сільська громада, відповідно до принципу кругової поруки, не лише несла відповідальність за своїх членів, вона також засвідчувала їхню моральність та давала характеристику особі під час розгляду справи (кримінальної та цивільної) [17, с. 390]. Круговою порукою були пов'язані також члени сім'ї. Голова родини був відповідальним за усіх членів сім'ї, слуг, комірників та інших мешканців будинку. Якщо він не видавав злочинця, то його карали відповідно до тяжкості вчиненого злочину [18, с. 90].

Для сільського судочинства за українським і волоським правом були спільними значна кількість процесуальних і слідчих дій: поволення, гоніння сліду тощо. У випадках вбивства, крадіжки чи іншого злочину потерпілий розшукував сліди, які залишив злочинець. Потім він запрошував свідків, звичайно близьких сусідів і сторонніх людей – «чужих добрих (віригідних) людей», і з цією, іноді численною, «гарячою копою» поспішав туди, куди вів «слід» [19, с. 232]. Так, у 1601 р. жителі с. Рожища Луцького повіту проводили гоніння сліду в справі про викрадення жита Климуса Трушковському [20, с. 375]. Слідчі функції громади впливали з факту її колективної відповідальності за нерозкриті злочини. Якщо злочинець не був викритий або якщо громада його відпустила чи відмовилась видавати, вся відповідальність покладалась на неї. В акті Самбірської економії 1610 р. обов'язок видачі громадою злочинця охарактеризовано як їхній стародавній звичай (*według prawa u zwycaju uch dawnego*). Цей правовий звичай однаково застосовувався у селах руського, німецького та волоського права [18].

З'ясувавши спільні елементи судоустрою та судочинства у селах українського та волоського права, є необхідність також виявити й дослідити *відмінності між ними*:

У селах з українським правовим режимом кількісний склад їхніх судових органів не був сталим і обирався по кожній справі окремо. Необхідно погодитись із сучасним істориком права П. Музиченком, котрий вважає, що кількість учасників копного суду залежала, передусім, від величини копного округу [21, с. 87]. Водночас вона могла бути більшою чи меншою відповідно до рівня складності справи, що розглядалась копним судом. Хоча кількість копних суддів не була чітко фіксованою, однак зазвичай їх було 10–20. Натомість кількість суддів у складі суду волоського права, як і в селах німецького права, не перевищувала 7–12 осіб [12].

У селах волоського права існувала періодичність судових зібрань. Так, наприкінці XVI ст. у Самбірському старостві розрізнялись весняні й осінні збори для вирішення судових справ. В період між ними судочинство здійснював голова сільського округу – крайник [9, арк. 39–40]. Склад зборового суду кожного з судових округів міг мати певні відмінності оскільки судді обиралися перед початком судового засідання. До складу суду входили крайник, сільські голови

(кнези) та інші повноважні особи [22, с. 64]. П. Домбковський, описуючи склад зборового суду волоського права, зазначав, що такий суд складався із семи членів, в тому числі з трьох кнезів, один з яких був головуючим суду. Зазначений суд був колегіальний. Усі процесуальні дії судді здійснювали спільно [23, s. 106–107]. Натомість українське копне право не визнавало періодичності вирішення судових справ. Копні суди проводили свої засідання тоді, коли для цього існувала потреба, щоб якнайшвидше поновити порушені права чи розслідувати злочин.

Рішення судів у селах українського та волоського права могли бути оскаржені особами, що були ними невдоволені. Проте існували значні відмінності в порядку й інстанціях оскарження рішень сільських судів за українським і волоським правом.

На українських землях під владою Великого князівства Литовського апеляційною інстанцією щодо рішень копних судів був суд намісника, а з 1564 р. – гродський суд [24]. У гродських судах також могли бути оскаржені рішення українських копних судів Польського королівства та Речі Посполитої. В окремих випадках рішення копного суду могло бути оскаржене в земському суді. У разі відсутності короля в Речі Посполитій діяльність усіх судів призупинялась, тому в таких випадках повноваження щодо перегляду рішень копних судів переходили від гродських і земських до каптурових судів, які діяли під час безкоролів'я. Український вчений І. Черкаський зазначив, що інколи траплялись випадки, коли рішення копного суду підлягали перегляду в другій інстанції домініальними судами [25, с. 588]. В Українській державі Гетьманщині рішення копних судів могли бути оскаржені в сотенних судах [26, с. 90].

Рішення копного суду могли бути оскаржені не тільки в державних судах. Як виняток із загальних правил копного судочинства, допускалась додаткова стадія копного процесу, яка носила назву «обча копа» (загальна копа), в якій брали участь жителі кількох сусідніх копних округів. Завданням «обчої копи» був перегляд рішення, прийнятого на завітій копі. На цій надзвичайній стадії копного судочинства склад копного суду значно розширювався у порівнянні з «великою копою» [27, с. 17]. Як бачимо, діяла складна система інстанцій щодо оскарження рішень копних судів.

Іншою ця система передбачалась за волоським правом. У селах волоського права першою інстанцією був сільський суд у складі голови громади та присяжних у кількості не більше семи осіб [28, с. 21]. Його рішення могли бути оскаржені в зборовому суді або в суд крайника – окружного сільського адміністратора [29, s. 66]. Водночас ця система коригувалась залежно від того, кому належало відповідне село волоського права. У королівщинах (безпосередніх землях короля) апеляційною інстанцією був королівський суд або суди, що представляли короля на місцевому рівні – старости в Польщі, комеси в Угорщині, пиркелаби у Молдові [30, с. 466].

Вищою апеляційною інстанцією для королівських селян був коронний референдарський суд. Він передбачав виїзд на місце спору королівських комісарів (референдарів), які з'ясовували обставини справи та доповідали її монарху. Рішення по справі король приймав особисто. Лише наприкінці XVI ст. цей суд отримав право самостійно здійснювати судочинство щодо справ між підданими королівських сіл, їхніми держателями і старостами (*iuris colonarii*) [31, s. 204].

У феодальних маєтках, до складу яких входило певне село волоського права, апеляційною інстанцією був домініальний (феодальний) суд. Суд феодала, як і суд голови сільської громади, не був одноособовий. Для розгляду апеляції на рішення

сільського суду, він повинен був запросити стороннього шляхтича, який приймав участь у судочинстві поряд з іншими суддями домініального суду (очевидно, з представниками громади). Рішення такого суду виносилося (принаймні, формально) згідно з нормами права, на якому знаходилось село, в котрому проживав відповідач [13, с. 152–153].

Однак з часом права селян були значно обмежені. На підставі законів Речі Посполитої селяни зобов'язані були цілковито підкорятися власнику села. Конституцією 1573 р. феодалам надано право карати підданців на власний розсуд («*według rozumienia swego*»), тобто вирішувати питання життя і смерті селянина. Лише згідно з реформою, запровадженою сеймовою конституцією 1768 р. у феодалів відібрано право судити підданих за злочини, за які встановлювалось покарання у вигляді смертної кари [32, с. 58–60]. У випадку відмови феодала у задоволенні позовних вимог, селянин міг звернутися у загальний суд [13, с. 81].

Отож, попри деякі подібні аспекти оскарження рішень сільських судів українського та волоського права необхідно відзначити, що системи апеляційних інстанцій щодо них відрізнялися.

Копний суд мав право застосовувати смертну кару. Так, у 1659 р. на засіданні копного суду в с. Торговець Володимирського повіту Василь Городник був засуджений до смертної кари на шибениці за численні розкрадання [33, с. 13–19]. Присуджену копними судами смертну кару вони ж і виконували. Винятком були копні суди на тих українських землях, що входили до складу Польського королівства, де громади не мали права застосовувати смертні покарання.

Натомість суди в селах волоського права були більш обмеженими в своїй компетенції. Вони як і копні суди розглядали кримінальні справи, однак були позбавлені права призначати смертну кару; тому, кримінальні справи залагоджувались громадою за допомогою мирової угоди. У разі відмови родини померлого від примирення справу передавали у загальний суд, який розглядав її, виносив вирок та призначав покарання [34, арк. 148]. В окремих регіонах першою інстанцією з розгляду кримінальних справ був гродський суд. Так, замковий суд Нового Самбора (*curia regalis*) був для селян першою інстанцією у кримінальних справах. Він здійснював попередній розгляд кримінальних справ та передавав їх до тих загальних судів, які мали «право меча» (*jus gladii*), тобто право смертного вироку. Це могли бути міські війтівсько-лавничі суди цього або іншого міста [35, с. 121].

Підсумовуючи порівняльний аналіз українських сільських судів, які діяли в селах українського та волоського права, робимо висновок, що в них були спільні та відмінні властивості, проте відмінності не були значними. Це можна пояснити тим, що звичаєве право сусідніх народів у Середньовічній Європі не мало кардинальних відмінностей. Крім того, волоське право, що застосовувалось на українських землях було адаптоване українським населенням гірських карпатських сіл до місцевих умов і правових звичаїв.

Аналіз національного складу населення сіл волоського права в Україні засвідчує, що його переважаючою частиною були українці. Відтак, постає питання: звідки ці селяни могли дізнатись про зміст норм волоського права, яке на відміну від німецького не зосереджувалось у писаних збірниках? Воно складалось із усних звичаєво-правових норм, рецепція яких могла бути в українських селах тільки повільною та частковою. Звісно, більш повною вона була у прикордонних із Румунією буковинських селах, проте за загальним правилом українські села з волоським режимом не керувались у своїй діяльності класичним волоським правом.

Слід врахувати також те, що «волохи» були етнічно змішаним народом. Про це свідчать численні етнографічні дослідження українських та зарубіжних вчених [36, с. 5–6]. Відповідно, виникає питання – чи існувало волоське право у якомусь його початковому, класичному прояві? Швидше за все ні. Основною причиною його масового поширення серед багатьох народів Центрально-Східної Європи (болгар, румунів, угорців, сербів, поляків, українців тощо) була самоврядна та судова автономія, пільгове оподаткування та звільнення від феодалних відробітків. Ці привілеї, які спочатку врегульовувалися на звичаєвому рівні, а згодом в офіційних грамотах монархів та феодалів, надавали можливість для існування притаманних місцевому населенню звичаїв та покращення його матеріального становища. Як наслідок, волоське право ставало складовою частиною національного звичаєвого права тієї країни, на території якої воно застосовувалось.

Із аналізу судових актів сіл волоського права випливає, що у своїй діяльності суди цих сіл керувались, насамперед, нормами українського звичаєвого права (наприклад, застосування процедури «гоніння сліду», існування кругової поруки та взаємної відповідальності членів громади тощо). Проте певний вплив волоського права в українських карпатських селах був присутнім, оскільки більшість їхнього населення займались скотарством. Як наслідок, українське звичаєве право у західноукраїнських селах волоського права продовжило свій розвиток і отримало вираження в новому історичному типі українського звичаєвого права, яке офіційно називалось волоським. Під формальною назвою «волоське право», українське звичаєве право населення Карпат продовжувало існувати та розвиватися протягом усього цього періоду, аж до середини XVIII ст. Воно надало змогу для збереження протягом тривалого часу правових звичаїв, самоврядних традицій та правової культури, притаманної українському народу.

Так, порівняльний аналіз зборових та копних судів свідчить про правову спорідненість цих правових інститутів. За своєю природою це були громадські суди, рішення яких базувалось на українських правових звичаях.

Дані правові інститути мали **спільні риси** – колегіальний склад суду, гласність його засідань, обов'язкова участь у них усіх мешканців судового округу, примирний характер судочинства, принципи колективної відповідальності та кругової поруки, застосування однакових процесуальних дій. Між ними були також значні **відмінності** – кількісний склад суду, періодичність судових зібрань, порядок та спосіб апеляційного оскарження рішень.

Зрештою, можна виділити ще один критерій для розмежування копних і зборових судів – основою їхньої діяльності були різні історичні типи українського звичаєвого права – копне та карпатське (звичаєве право українського населення Карпат). Водночас не може бути жодних сумнівів, що звичаєво-правова сутність цих органів була спорідненою, адже у них були спільні попередники – давньоруські суди сільських громад або ж вервні суди.

Список використаної літератури

1. *Терлюк І.* Історія держави і права України (Доновітній час) / І. Терлюк. – К. : Атіка, 2006. – 400 с.
2. *Тиводар М.* Етнічні традиції у скотарстві // Етногенез та етнічна історія населення Українських Карпат : в 4-х т. – Том 2 : Етнологія та мистецтвознавство / М. Тиводар. – Львів : Афіша, 2006. – С. 52–123.
3. *Грушевський М.* Історія України-Руси : в 11 т., 12 кн. / М. Грушевський. – К. : Наукова думка, 1991. – Т. 1 : До року 1340. – 1991. – 736 с.

4. *Інкін В.* Сільське суспільство Галицького Прикарпаття у XVI–XVIII століттях : історичні нариси / В. Інкін. – Львів : Добра Справа, 2004. – I-XX+1-420+XXI-СІІ с.
5. *Kutrzeba S.* Przywilej jedlnenski z r.1430 i nadanie prawa polskiego Rusi / S. Kutrzeba. – Kraków, 1911. – 33 s.
6. *Гошко Ю.* Звичаєве право на Лемківщині / Ю. Гошко, О. Турчак. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до : <http://www.haidamaka.org.ua>
7. *Щербицькій О.В.* Суды вь бывшемъ Великомъ княжестве Литовскомъ / О.В. Щербицькій. – Вильна, 1912. – 79 с.
8. Центральний державний історичний архів України у м. Львові (далі – ЦДІАЛ). – Фонд 17. Тербовлянський гродський суд. оп. 1. Спр. 112. Чистова книга донесень 1615–1616 рр., 1545 арк.
9. Відділ рукописів НБ ЛНУ ім. І. Франка, архів Самбірської економії, спр. 520/III : «Liber inscripciorum, contractus resignationis tam intra quam extra conventuum celebrationem, id que inter colonos samboriensis». 1650–1669. – 577 арк.
10. Відділ рукописів НБ ЛНУ ім. І. Франка, архів Самбірської економії, спр. 518/III : «Liber inscripciorum, contractus resignationis tam intra quam extra conventuum celebrationem, id que inter colonos samboriensis». 1614–1632. – 625 арк.
11. ЦДІАУ у м. Львові. – Ф. 15 (Сяноцький гродський суд). – Оп. 1. – Спр. 143.
12. *Інкін В.Ф.* К вопросу о социально-политической организации галицких сёл на волошском праве (о сборах вечех) / В.Ф. Инкин // Карпато-Дунайские земли в средние века. – Кишинёв : Штиинца, 1975. – С. 299–330.
13. *Линниченко И.А.* Черты изъ истории сословий вь Юго-Западной (Галицкой) Руси XIV–XV в. / И.А. Линниченко. – М., 1894. – IV+241с.
14. Центральний державний історичний архів України у м. Києві (далі – ЦДІАК). – Ф. 28. Володимирський гродський суд. – Оп. 1. – Спр. 40. Актова книга 1 січня – 31 грудня 1608 р., 533 арк.
15. Відділ рукописів НБ ЛНУ ім. І. Франка, архів Самбірської економії, Спр. 572/III : «Akta kraiiny Pnik ekonomii Samborskiej». 1763–1779. – 89 арк.
16. *Dąbkowski P.* Zemsta, okup i pokora na Rusi Halickiej w wiku XV i pierwszej połowie wieku XVI / P. Dąbkowski. – Lwow, 1898 г. – 55 s.
17. *Макарчук С.* Звичаєве право // Етногенез та етнічна історія населення Українських Карпат : в 4-х т. Том 2 : Етнологія та мистецтвознавство / С. Макарчук. – Львів : Афіша, 2006. – С. 385–408.
18. *Інкін В.Ф.* Нові матеріали до коментування статей «Руської Правди» про мужебійство та помсту / В.Ф. Інкін // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. іст. – 1970. – Вип. 6. – С. 80–96.
19. *Яковлів А.* Українське право // Українська культура : лекції ; за ред. Д. Антоновича / упор. С.В. Ульяновська. – К. : Либідь, 1993. – С. 222–236.
20. Архивъ Юго-Западной Россіи, издаваемый временною комиссіею для разбора древнихъ актовъ, височайше учрежденною при Киевскомъ, Подольскомъ и Волынскомъ генераль-губернаторѣ. – Часть шестая. Акты объ экономическихъ и юридическихъ отношеніяхъ крестьянъ вь XVI – XVIII вѣкѣ (1498 – 1795). – Томъ 1. – Киевъ, 1876. – 614 с.
21. *Музиченко П.П.* Історія держави і права України / П.П. Музиченко. – К. : Знання, 2007. – 471 с.
22. *Гошко Ю.* Звичаєве право населення Українських Карпат та Прикарпаття XIV–XIX ст. / Ю. Гошко. – Львів : Інститут народознавства НАН України, 1999. – 336 с.
23. *Dąbkowski P.* Wołosi i prawo wołoskie w dawnej Polsce // Studia historyczne ku czci Stanisława Kutrzeby / P. Dąbkowski. – Kraków, 1938. – Т. 1. – S. 105–118.
24. *Костюченко О.Ю.* Історія зародження та розвитку інституту апеляційного оскарження судових рішень на території України / О.Ю. Костюченко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до : <http://www.apcourtkiev.gov.ua>

25. *Черкаський І.* Громадський (копний) суд на Україні-Русі XVI–XVIII в.в. // Праці комісії для виучування історії західноруського та українського права / І. Черкаський. – К., 1928. – Вип. 4–5. – 714 с.
26. *Падох Я.* Суди й судовий процес старої України / Я. Падох. – Нью-Йорк ; Париж ; Сидней ; Торонто, Львів: НТШ, 1990. – 128 с.
27. *Яковлів А.* Околиці (округи) копних судів XVI–XVIII в.в. на Україні / А. Яковлів // Життя і право. – Львів, 1929. – Ч. 1. – С. 5–19.
28. *Інкін В.* Інститут співприсяжництва та громадські сільські суди в галицькій звичаєвій практиці XVI–XVIII ст. порівняно з Руською Правдою / В. Інкін // Україна модерна. – 1996. – Ч. 1. – С. 18–41.
29. *Jawor G.* Osady prawa wołoskiego i ich mieszkańcy na Rusi Czerwonej w różnym Średniowieczu / G. Jawor. – Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2000. – 223 s.
30. Історія держави і права зарубіжних країн (середні віки та ранній новий час) : навч. посібник / за ред. проф. Б. Й. Тищика. – Л. : Світ, 2006. – 696 с.
31. *Balzer O.* Historia ustroju Polski / O. Balzer. – Lwów, 1902. – 235 s.
32. *Balzer O.* Z zagadnień ustrojowych Polski / O. Balzer. – Lwów : Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego pod zarządem J. Filipowskiego, 1915. – 75 s.
33. Архив Юго-Западной России, издаваемый временною комиссией для разбора древних актов, высочайше учрежденною при Киевском, Подольском и Волынском генераль-губернаторѣ. Часть шестая. Акты объ экономических и юридических отношениях крестьянъ въ XVI–XVIII вѣкѣ (1498–1795). Томъ 1. Приложение. – Киевъ, 1876. – 626 с.
34. Відділ рукописів НБ ЛНУ ім. І. Франка, архів Самбірської економії, спр. 548/III : «Selectio variorum transactionem Curiae Regalis Samboriensis sub variis aktibus annorum variorum». 1633–1720. – 594 арк.
35. *Інкін В.Ф.* Архів Самбірської економії / В.Ф. Інкін // Записки наукового товариства імені Шевченка. – 1996. – Т. ССXXXI. – С. 109–146.
36. *Королюк В.Д.* Термин «волошская земля» в раннесредневековых письменных источниках // Этническая история восточных романцев. Древность и средние века / В.Д. Королюк. – М. : Издательство «Наука», 1979. – С. 5–17

**СЕЛЬСКИЕ СУДЫ И СУДОПРОИЗВОДСТВО
В УКРАИНСКОМ И ВАЛАШСКОМ ПРАВЕ: ИСТОРИКО-
ПРАВОВОЕ СРАВНЕНИЕ (XIV – XVIII В.)**

Р. Шандра, М. Бедрий

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко
ул. Университетская, 1, 79000 Львов, Украина*

В статье осуществлено сравнительный анализ копных и сборовых судов. Исследовано и выделено их общие и отличительные черты; проанализировано их состав, порядок деятельности, компетенцию. Дана характеристика способам апелляционного обжалования судебных решений.

Ключевые слова: обычное право, украинское право, валашское право, копный суд, сборовый суд, судопроизводство, община.

**RURAL COURTS AND LEGAL PROCEEDINGS
UNDER UKRAINIAN AND WALLACHIAN LAW:
HISTORICO-LEGAL COMPARISON (XIV – XVIII CENT.)**

R. Shandra, M. Bedriy

*Ivan Franko Lviv National University
Universytetska Str. 1, UA – 79000, Lviv, Ukraine*

The comparative analysis of the copnyi and assembly courts is made in the present article. Their convergent and divergent features are explored and singled out; their structure, operating procedure and competence are clarified. Methods of appealing court decisions are described.

Key words: common law, Ukrainian law, Wallachian law, copnyi court, assembly court, legal proceedings, community.

*Стаття: надійшла до редакції 27.11.2012
прийнята до друку 14.01.2013*